

Michał Czepczyński

Szanse i zagrożenia dla funkcjonowania partii etnicznej na obszarze postsocjalistycznym na przykładzie organizacji Tatarów krymskich – Milli Firka

Acta Politica nr 27, 107-121

2014

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Michał Czepczyński*

**SZANSE I ZAGROŻENIA
DLA FUNKCJONOWANIA PARTII ETNICZNEJ
NA OBSZARZE POSTSOCJALISTYCZNYM
NA PRZYKŁADZIE ORGANIZACJI TATARÓW KRYMSKICH
– MILLI FIRKA¹**

Wraz z karierą teorii postmodernistycznych w naukach społecznych coraz częściej pojawiają się próby ich przyłożenia do relacji władzy. Wielu autorów mówi wręcz o kryzysie państwa narodowego, upatrując dalszy rozwój relacji władzy i jej przedstawicielstwa w rozwoju świadomości tożsamości politycznej małych grup społecznych, w tym również – etnicznych². Świadomość możliwości dochodzenia swoich praw przez grupy mniejszościowe sprawia, że organizują się one coraz chętniej w celu uzyskania konkretnych korzyści politycznych³. Trend ten dotyczy również grup etnicznych. W literaturze pojawił się nawet termin „polityzacji etniczności”, wprowadzony przez amerykańskiego historyka i politologa Josepha Rotschilda, który jej cechy określa następująco:

- uświadomienie wspólnocie etnicznej wykorzystania polityki do utrwalenia własnych wartości i kultury etnicznej,
- stymulacja zainteresowania grupy własną odmiennością,
- mobilizowanie etniczności,
- kierowanie zachowaniem politycznym grup etnicznych⁴.

* Mgr Michał Czepczyński, absolwent politologii w Instytucie Politologii i Europeistyki Uniwersytetu Szczecińskiego, e-mail: mczepczynski@wp.pl.

¹ Tekst powstał przed zmianą sytuacji na Krymie w 2014 r.

² Por. M. Castells, *Sila tożsamości*, Warszawa 2008; Z. Bauman, *Płynna nowoczesność*, Kraków 2006; idem, *Tożsamość. Rozmowy z Benedetto Vecchim*, Gdańsk 2007.

³ Od lat 60. XX w. można było zaobserwować rozwój polityczny przeróżnych grup społecznych, rasowych, etnicznych czy kulturowych. Wystarczy wspomnieć o rozwoju ruchu *Black Power*, *Queer* czy grup zrzeszających rdzennych mieszkańców Ameryki.

⁴ A. Wierzbicki, *Etnopolityka w Azji centralnej. Między wspólnotą etniczną a obywatelską*, Warszawa 2008, s. 28.

W politologii pozwala to potraktować etniczność jako jeden z poziomów identyfikacji przestrzeni społecznej, a dalej całą grupę etniczną jako grupę interesu, która uczestniczy w grach politycznych⁵. Oczywistym wydaje się fakt, że sprawne realizowanie interesu politycznego wymaga dostosowania do realiów systemów politycznych kraju, w jakim znajduje się grupa, a więc pewnego sformalizowania działań. W związku z tym powstają liczne organizacje czy partie o charakterze etnicznym. Trzeba jednak pamiętać, że wiele z istniejących partii etnicznych swój rodowód wywodzi jeszcze z czasów kształtowania współczesnych narodów, czyli czasu końca XIX i początkowych dekad XX w. W tym właśnie czasie powstały m.in. północnoirlandzka Sinn Fein czy bretońska Strollad Broadel Breiz (Bretońska Partia Narodowa)⁶. Jednak to ostatnie lata XX w. oraz początek XXI wydają się czasem szczególnej aktywizacji politycznej grup etnicznych i przebicia się jej do szerszej wiadomości publicznej, co widać doskonale zwłaszcza w przypadku demokracji Europy Zachodniej. Samą partią etniczną Kanchan Chandra, pochodząca z Indii badaczka zajmująca się etnopolityką w Azji Południowej, definiuje jako typ partii odwołującej się do wyborców jako orędownik interesów jednej z grup etnicznych lub zestawu grup z wykluczeniem pozostałych. To odwołanie jest główną strategią mobilizacyjną. W tej definicji kluczowym aspektem jest „wykluczenie” (*exclusion*). Chandra zauważa, że nawet jeśli partia odwołuje się do wielu grup etnicznych, to cały czas są one definiowane przez pryzmat wspólnego etnicznego wroga (*common ethnic enemy*)⁷.

Z podobnym zjawiskiem aktywizacji politycznej grup etnicznych i narodowościowych mamy do czynienia w przypadku obszaru postradzieckiego, gdzie w wielu przypadkach spotykamy omawianą wcześniej „polityczację etniczności”. Jedną z grup etnicznych, w której etniczność stała się głównym wyznacznikiem mobilizacji politycznej, są Tatarzy krymscy. W poniższym artykule postaram się przybliżyć jedną z organizacji politycznych, roszczącą sobie prawo do reprezentacji politycznej Tatarów. Należy pamiętać, że żadna z wymienionych w tekście organizacji nie stanowi formalnej partii politycznej – ani Milli Firka, ani Medzlis nie są tak zarejestrowane. Obie wyrosły z dysydenckiego ruchu Tatarów krymskich. Medzlis jest formalnie rodzajem nieuznawanego parlamentu narodowego, jednak tak naprawdę pozostaje ciałem politycznym Mustafy Dżemilewa, nie pełni funkcji ustawodawczych i nie może być traktowany jako rze-

⁵ Ibidem, s. 50.

⁶ K.A. Wojtaszczyk, *Partie polityczne w państwie demokratycznym*, Warszawa 1998, s. 42.

⁷ K. Chandra, *Ethnic parties and democratic stability*, s. 4, http://www.nyu.edu/gsas/dept/politics/seminars/chandra_f04.pdf (15.07.2010).

czywista reprezentacja Tatarów krymskich⁸. Jego politycznego rodowodu należy szukać w organizacji będącej politycznym zapleczem Dżemilewa – Organizacji Krymskotatarskiego Ruchu Narodowego (Организация Крымскотатарского Национального Движения – ОКНД)⁹. Z kolei Milli Firka wyrosła wokół postaci będącej w opozycji do Dżemilewa, mianowicie Jurija Osmana (i jego Narodowego Ruchu Tatarów Krymskich: Национальное Движение Крымских Татар – NDKT), zamordowanego w niejasnych okolicznościach¹⁰. Mimo iż formalnie Milli Firka nie jest partią polityczną, to wszelkie jej działania i ambicje upoważniają do potraktowania tej organizacji właśnie jako partii politycznej o charakterze etnicznym. Dlatego też zdecydowałem się używać słowa „partia”, mówiąc o Milli Firka. Poniższy tekst powstał głównie na podstawie analizy dokumentów organizacji, takich jak programy, statusy, strategie itp. Wszystkie cytaty źródeł rosyjskojęzycznych są podane w moim własnym tłumaczeniu.

Milli Firka (krym. *Milliy Firqa*, dosł. Partia narodowa) to jedna z organizacji politycznych etnicznych, skupiających Tatarów krymskich. Powstała w 2006 r. jako alternatywa dla dominującej dotychczas organizacji skupiającej Tatarów: Medżlisu Narodu Krymskotatarskiego (krym. *Qırımtatar Milliy Meclisi*, dosł. Krymskotatarskie Zgromadzenie Narodowe). Twórcy Milli Firka (m.in. Reszat Ablajew, Abduraimow Waswi, Ali Jajaczik) zarzucali czołowym działaczom Medżlisu zbytnią uległość wobec władz ukraińskich, za wyraz której uznali obecność członków Medżlisu w oficjalnych władzach państwowych. Liderzy Medżlisu – Mustafa Dżemilev i Riefat Czubarov – parokrotnie brali, z powodzeniem, udział w wyborach do ukraińskiego parlamentu¹¹. Co więcej, Dżemilev w roku 2007 startował w wyborach z list bloku „Nasza Ukraina”. Tak więc już od powstania partii widać było, że Milli Firka przyjmuje ostrzejszy kurs, jeśli chodzi o głoszone żądania i postulaty polityczne.

⁸ I. Borowik, *Odbudowywanie pamięci. Przemiany religijne w Środkowo-Wschodniej Europie po upadku komunizmu*, Kraków 2000, s. 265.

⁹ S. Chabijewicz, *Awdet czyli Powrót. Walka polityczna Tatarów krymskich o zachowanie tożsamości narodowej i niepodległości państwa*, Olsztyn 2001, s. 189.

¹⁰ 6 XI 1993 r. znaleziono śmiertelnie pobitego Osmana. Według ustaleń śledztwa napad miał charakter rabunkowy, jednak od razu poddano te ustalenia w wątpliwość. Mówiono, że Osman padł pod ciosami ludzi nasłanych przez politycznego konkurenta – Mustafę Dżemilewa, lub zginął z rąk nacjonalistów rosyjskich. W odczuciu większości Tatarów był to mord polityczny. Por. S. Chabijewicz, *Awdet czyli...*, s. 238–239.

¹¹ G. Sergiejew, *Medżlisu protivopowstawjat jeszczu odnu partiju – «Milli-Firka»*, <http://lk.com.ua/131/details/6/2> (15.01.2010).

Milli Firka swoją nazwą nawiązuje do powstałej w 1917 r. organizacji działającej na rzecz przywrócenia władzy Tatarów krymskich na Krymie¹². Również działania współczesnej partii oscylują wokół pięciu głównych celów, z których na czele stoi odrodzenie roli narodu krymskotatarskiego. W deklaracji programowej partii już na samym wstępie znajdujemy jasno określony cel istnienia partii:

Milli Firka zostaje stworzona w celu odrodzenia narodu krymskotatarskiego, utrzymania jego narodowego terytorium – Półwyspu Krymskiego, obrony interesów i praw Tatarów krymskich. Swoje działania zamierza urzeczywistnić w ramach prawnego systemu Ukrainy oraz prawa międzynarodowego¹³.

Dalej znajdujemy wymienione pięć celów Milli Firka, określanych jako strategiczne. Są to rozbudowane twierdzenia powyższego postulatu:

1. Przywrócenie na Krymie krymskotatarskiej państwowości.
2. Przywrócenie jednolitości i jedności narodu krymskotatarskiego rozumianej jako stworzenie „jądra narodu” wystarczającego do podtrzymania demograficznej i socjokulturowej równowagi.
3. Stworzenie systemu umożliwiającego efektywne odrodzenie języka, obyczajów, tradycji i kultury oraz duchowych wartości narodu.
4. Integracja narodu krymskotatarskiego ze światem tureckim na podstawie światopoglądu islamskiego.
5. Zapewnienie pokoju i zgody na Krymie, opartych na wzajemnym szacunku i tolerancji między wszystkimi „etnicznymi towarzyszami, narodowymi grupami, konfesjami i diasporami półwyspu”¹⁴.

Jeśli chodzi o główne cele działalności Milli Firka, można zauważyć duże zbieżności z deklaracjami Medżlisu, w którego programie znajdziemy zapis:

Podstawowym celem Medżlisu jest likwidacja następstw ludobójstwa, dokonanego przez państwo radzieckie na krymskich Tatarach, rekonstrukcja narodowych i politycznych praw krymskotatarskiego narodu i realizacja jego prawa do wolności narodowo-państwowego samookreślenia się na swoim narodowym terytorium¹⁵.

¹² Partia ta odwoływała się do idei głoszonych przez Ismaila Beja Gasprinskiego i ruchów młodotureckich. Większość jej działaczy została stracona lub zesłana po 1930 r. Zob. S. Chazbijewicz, *Awdet czyli...*, s. 50–52.

¹³ *Tezisy programma nacioionalnoj organizacii Milli firka*, http://milli-firka.org/?mod=article_read&article=5 (15.01.2010).

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Položenije o Medżlisie krymskotatarskowo naroda*, <http://www.cidct.org.ua/ru/mejlis/mejlis.html> (29.01.2010).

Polski politolog i prawnik Konstanty A. Wojtaszczyk zauważa, iż cechą charakterystyczną partii etnicznych jest umiejscowienie swoich żądań między postulatami regionalnej autonomii a separatyzmu¹⁶. I tak właśnie jest w przypadku obu omawianych ugrupowań. Zarówno Medżlis, jak i Milli Firka podnoszą postulat nie tyle budowy, co odbudowy politycznej pozycji Tatarów krymskich na terenie Krymu. Obie organizacje odwołują się przy tym do historycznych związków Tatarów z Krymem i traktują postulat zmian jako naturalny powrót do sytuacji zniesionej przez niesprawiedliwie doznane krzywdy. Milli Firka wydaje się przy tym zajmować stanowisko ostrzejsze. Główna jednak różnica między ugrupowaniami dotyczy sposobu realizacji celów oraz różnych adresatów stawianych postulatów i inaczej lokowanej opozycji.

Socjolog kultury Walter Żelazny zwraca uwagę na rolę narodu dominującego w kształtowaniu państwa i relacji władzy. Jego język i kultura ulegają legitymizacji, przez co stają się kulturą i językiem władzy¹⁷. Jednakże w przypadku Krymu określenie grupy dominującej, a przez to grupy mającej dokonać żądanych ustępstw, jest zadaniem dość trudnym. Półwysep Krymski stanowi terytorium Autonomicznej Republiki Krym, która swoją autonomiczność względem Kijowa pozyskała nie ze względu na mniejszość tatarską, a zamieszkujących Krym Rosjan. Tak więc postulatem Tatarów jest stworzenie autonomii w Autonomii. W roku 2001 narodowość ludności Krymu kształtowała się następująco: Rosjanie – 1180,4 tys. (58,3 %), Ukraińcy – 492,2 tys. (24,3%), Tatarzy krymscy – 243,4 tys. (12%), Białorusini 29,2 tys. (1,4%), Tatarzy – 11,0 tys. (0,5%), Ormianie – 8,7 tys. (0,4 %), Żydzi – 4,5 tys. (0,2 %), Polacy – 3,8 tys. (0,2%), Mołdawianie – 3,7 tys. (0,2 %), Azerowie – 3,7 tys. (0,2%)¹⁸. Większość mieszkańców Krymu stanowią Rosjanie i to ich kultura oraz język na szczeblu regionu są dominujące (rosyjski ma status języka urzędowego).

Z drugiej jednak strony, mimo autonomii Półwyspu, to Kijów jest głównym decydentem o jego losach, a więc władza skupia się w rękach ukraińskich. Warto powrócić tu do wcześniej przytoczonej definicji partii etnicznej, skonstruowanej przez K. Chandrę; zasadniczym w niej zagadnieniem było wykluczenie definiowane przez pryzmat istnienia „wroga etnicznego”. Wydaje się, że główna różnica między Medżlisem a Milli Firka oscyluje wokół zasięgu tej kategorii.

¹⁶ K.A. Wojtaszczyk, *Partie polityczne...*, s. 41.

¹⁷ W. Żelazny, *Etniczność. Ład – konflikt – sprawiedliwość*, Poznań 2006, s. 12.

¹⁸ Dane pochodzą z ukraińskiego spisu powszechnego z 2001 r., nie udało mi się jednak ustalić, jaką metodą posłużono się przy ustalaniu narodowości. Czy np. była ona deklaratorywna, czy też możliwość wyboru była ograniczona; <http://www.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/> (3.02.2010).

W przypadku tej drugiej organizacji „wróg etniczny” poszerzony jest również o etnos ukraiński. W przeciwieństwie do Medżlisu Milli Firka nie ma w swoim programie stwierdzenia o realizacji celów w ramach ukraińskiej państwowości, a nawet wspomina o odtworzeniu państwa krymskotatarskiego. Nie znajduje się też w organach władzy państwa (zarówno Autonomii, jak i centralnych). Kwestią otwartą pozostaje pytanie, na ile ideologia jest usprawiedliwieniem realnej możliwości w nich uczestnictwa.

W swoim programie Milli Firka wymienia szereg zadań niezbędnych do rozwiązania dla osiągnięcia wyżej wymienionych celów:

1. Uzyskanie uznania przez organizacje międzynarodowe deportacji Tatarów krymskich w 1944 r. za przestępstwo przeciw ludzkości oraz zbrodnie ludobójstwa.
2. Stworzenie maksymalnie korzystnych warunków dla powrotu na Krym Tatarów z miejsc zsyłki i diaspor.
3. Zapewnienie restytucji prawowitym właścicielom (indywidualnym i kolektywnym) mienia i ziemi, utraconych w wyniku „bezprawnych działań reżimów, we władzy których znajdowało się terytorium narodu krymskotatarskiego”, w tym również mienia i ziemi należących do wspólnot muzułmańskich.
4. Stworzenie systemu narodowego samorządu swobodnego i niezależnego od tego, w jakim prawnym obszarze znajdują się Półwysep Krymski i naród krymskotatarski, zapewniającego udział przedstawicieli Tatarów krymskich we wszystkich strukturach władzy.
5. Przyznanie językowi krymskotatarskiemu statusu urzędowego na Krymie, na równi z rosyjskim i ukraińskim.
6. Stworzenie całościowego systemu szkolnictwa z krymskotatarskim językiem nauczania od przedszkolnego do wyższego włącznie.
7. Przywrócenie obiektywnej historii Krymu i historycznej toponimiki półwyspu.
8. Niedopuszczenie do degradacji przyrodniczych i rekreacyjnych walorów Krymu. Obrona środowiska naturalnego i krajobrazu. Zapewnienie ekologicznego, energetycznego, żywnościowego i ekonomicznego bezpieczeństwa Krymu.
9. Zapewnienie powszechnego systemu podtrzymywania i rozwoju krymskiego biznesu i przedsiębiorczości.

10. Stworzenie warunków dla przewycięzania kryzysu demograficznego w społeczeństwie poprzez zapewnienie troski i ochrony rodziny, młodzieży i dzieci¹⁹.

Warto zwrócić uwagę na dwojaki charakter wymienionych zadań. Część z nich ma charakter ekonomiczny, część – historyczno-ideologiczny. Często oba mieszają się ze sobą, jak ma to miejsce w przypadku żądań rewindykacji własności ziemi i mienia. Jadąc przez Krym, zauważymy, że stałym elementem krajobrazu są tzw. *samozachwaty*. To metoda nielegalnego zagarnięcia ziemi, często połączona z samowolą budowlaną. W dawnych wioskach tatarskich dziś mieszkają Rosjanie i Ukraińcy. Tatarom pozwolono osiedlać się w interiorze Półwyspu, na terenach mało atrakcyjnych ekonomicznie (problem z dostępem do wody, niska wydajność gleby, brak walorów turystycznych). Stąd też próby zajęcia ziemi metodą faktów dokonanych. Za tatarskimi *samozachwatami* wyrastają rosyjskie i ukraińskie. Dziś małe budowle z *rakuski*, cegły z morskiego wapienia, są stałym elementem krajobrazu wybrzeża Krymu²⁰. Postulat zwrotu dawnych ziem ma nie tylko charakter rodzaju wynagrodzenia krzywd czy przywrócenia prawnego stanu rzeczy, ale również – charakter ekonomiczny, chodzi bowiem o ziemie znajdujące się albo na samym wybrzeżu, albo w jego okolicy. Ziemie, na których można wybudować pensjonaty, bary czy hotele. Daje to możliwość ekonomicznej niezależności i rozwoju, o których mowa na liście zadań stawianych przez Milli Firka.

Zwraca uwagę ilość postulatów dotyczących zmiany narracji historycznej. Dotychczasowa, obecna przez wiele lat w dawnym ZSRR, określała Tatarów jako zdrajców, których spotkała zasłużona kara za współpracę z Niemcami. Dodatkowo po deportacji w 1944 r. starano się wymazać ich obecność symboliczną w przestrzeni kulturowej Krymu. Niszczono domy o architekturze charakterystycznej dla Tatarów, burzono meczety, cmentarze, medresy i inne miejsca kultu. Rosyjskimi nazwami miejscowości zastępowano tatarskie. Postulowana zmiana narracji historycznej nie jest tylko kwestią estetyki „dążenia do prawdy”. Prowadzenie nad przekazem historycznym, dostęp do udziału w jego kształtowaniu, daje możliwość do działań w sferze pamięci zbiorowej. „Wszelkie legitymizacyjne i tożsamościowe użycia pamięci przeszłości mają tym większą siłę, im moc-

¹⁹ *Tezisy programu nacionalnoj organizacji Milli Firka*, http://www.milli-firka.org/?mod=article_read&article=5 (28.01.2010).

²⁰ N. Gańko, *Tatar wraca na Krym*, „Polityka” nr 23, 11.06.2005, s. 116–121.

niej same legitymizowane są przez historię (naukę)²¹. Panowanie nad pamięcią zbiorową daje możliwość kształtowania tożsamości, a także, co niezmiernie ważne dla partii etnicznych, legitymizuje stawiane polityczne żądania.

Strategia legitymizacyjna polega na ukryciu performatywnego wymiaru polityki. Opozycja, aby zwyciężyć w politycznej batalii, musi zatem przedstawić alternatywną formę legitymizacji, a przede wszystkim – zdemaskować performatywny charakter symboli i rytuałów, po które sięgał reżim dotychczas panujący²².

Podważenie dotychczasowego obrazu historii (np. wskazywanie przez moich rozmówców na infantylność rosyjskojęzycznych nazw miejscowości) jest w zamierzeniu demaskacją „fałszywości” dominującego ładu politycznego. Zmiana narracji historycznej podważa prawa dotychczasowej grupy dominującej (w tym wypadku chodzi głównie o Rosjan) do sprawowania władzy, przesunięcie akcentu na tatarski wątek historii Krymu, czyni z Tatarów jakby naturalnych gospodarzy Półwyspu, którzy mają szczególne prawo do decydowania o kształcie polityki Krymu. Podobną funkcję pełniłoby postulowanie przywrócenie tatarskiej toponimiki. Dominacja w krajobrazie symbolicznym (stawia się też pomniki upamiętniające deportację, wywiesza flagi tatarskie z Tamgą) pozwala, wykorzystując podstawowe schematy poznawcze człowieka, łatwiej kształtować pamięć zbiorową.

Materialne upamiętnienie pewnej postaci czy wydarzenia (czyli zarazem pewnej interpretacji historycznej) jest warunkiem trwałości pamięci społecznej i społecznego dowartościowania danej interpretacji²³.

Podobnie należy interpretować wolę zmiany głównego wątku narracji historycznej. Nadal funkcjonuje obraz Tatara, powstały w wyniku wieloletniej propagandy, jako zdrajcy narodu, kolaboranta z Niemcami²⁴. Trzeba przy tym pamiętać,

²¹ A. Szpociński, P.T. Kwiatkowski, *Przeszłość jako przedmiot przekazu*, Warszawa 2006, s. 25.

²² E. Baldwin, B. Longhurst, S. McCracken, M. Ogborn, G. Smith, *Wstęp do kulturoznawstwa*, Poznań 2007, s. 262.

²³ L.M. Nijakowski, *Domeny symboliczne. Konflikty narodowe i etniczne w wymiarze symbolicznym*, Warszawa 2006, s. 41.

²⁴ I. Borowik, *Odbudowywanie pamięci...*, s. 253.

że przy sposobie narracji na temat drugiej wojny światowej w dawnym ZSRR²⁵ kolaboracja jest jednym z najcięższych możliwych zarzutów, symbolicznie obalającym jakiegokolwiek roszczenia polityczne. Można zaryzykować stwierdzenie, przy zachowaniu wszelkich proporcji, że podobny mechanizm jest czasami aktywowany w Polsce przy próbach deprecjonowania roszczeń politycznych wysuwanych przez Kaszubów czy Ślązaków. Również w kontekście narracji nt. drugiej wojny światowej oskarżenie całej grupy etnicznej o kolaborację z największym wrogiem czy o bycie volksdeutchem²⁶ ma ogromną siłę rażenia. Służy do konstruowania schematu myślowego o winie i karze, skoro dopuszczono się największej zbrodni z punktu widzenia narodu czy państwa, czyli jego zdrady, nie ma się prawa żądać jakichkolwiek ustępstw ze strony państwa – a nawet więcej: wszelkie doznane krzywdy są traktowane w pewnym stopniu jako zasłużone²⁷. Stąd też tak ważne są dla Milli Firka zadania powiązane z kształtowaniem interpretacji historycznej. Co ciekawe, nie próbuje się nadać nowej interpretacji faktu współpracy z Niemcami, o co można by się pokusić, traktując go jako reakcję na wcześniejszy stosunek władz radzieckich, a po prostu neguje się go jako wymysł propagandy. Akcentuje się tatarski udział w wojnie po stronie radzieckiej. Tworzy się też swoiste „izby pamięci”. Jedną z takich „izb” istnieje przy meczecie w Słonecznej Dolinie. Poza artefaktami kultury krymskotatarskiej znajdziemy tam kącik poświęcony tatarskim żołnierzom, lotnikom i marynarzom odznaczonym Gwiazdą Bohatera Związku Radzieckiego.

Kolejnym rozdziałem „walki o pamięć” jest kwestia stosunku do deportacji z 1944 r. Dla Tatarów sprawa ta ma olbrzymie znaczenie w kwestii tworzenia tożsamości zbiorowej. Wspólnota doświadczeń i nadanie wydarzeniu charakteru narodowej traumy sprawia, że wydarzenie to nabiera szczególnego charakteru. Obchody rocznicowe oraz miejsca upamiętnienia stają się ośrodkami manifestacji zbiorowej tożsamości, aktami mobilizacji społecznej. Konrad Zasztowt porów-

²⁵ Świadomość mitu Wojny Ojczyźnianej jest nadal silna w społeczeństwie. Jest on traktowany jako akt niezwykłej mobilizacji i poświęcenia narodu. Obchody Dnia Zwycięstwa są nadal jednym z najważniejszych świąt państwowych. Również w przypadku przekazu popularnego – takiego jak filmy czy literatura – widać wpisanie się w pewien schemat przyjętej narracji z apoteozą strony radzieckiej i dehumanizacją wroga. Można zaryzykować tezę, że Wojna Ojczyźniana jest jednym z najsilniejszych mitów państwowotwórczych i tożsamościowych, cały czas obecnych w dyskursie. Stąd też właśnie bierze się m.in. problem wspólnego podejścia do problemu katyńskiego w przypadku stosunków polsko-rosyjskich.

²⁶ Na temat „kariery” semantycznej słowa „volksdeutch” oraz jego mocy sprawczej pisze J. Kochanowski, *Kariera folksdojczyca*, „Polityka” 06/2010, s. 60.

²⁷ Podobny schemat często stosuje się w przypadku współpracy z władzą radziecką przez mniejszość żydowską na Kresach Wschodnich, zob. A. Leszczyński, *Zrozumiały odwet na Żydach*, „Gazeta Wyborcza” z 6–7 II 2010, s. 24.

nuje rolę wysiedlenia w społeczeństwie Tatarów krymskich do roli świadomości holocaustu dla kształtowania tożsamości etnicznej żydowskiej oraz narodowej izraelskiej²⁸. Dodatkowo postulowane przez Milli Firka uznanie wypędzenia za zbrodnie ludobójstwa²⁹ i zbrodnie przeciwko ludzkości zmienia powszechne postrzeżenie Tatarów – z roli zdrajców do roli ofiar reżimu komunistycznego. Takie postrzeżenie grupy etnicznej ułatwiłoby stawianie postulatów politycznych, na zasadzie moralnego prawa do zadośćuczynienia zaznanych krzywd.

Strategia Milli Firka na lata 2009–2011

W maju 2009 r. odbył się III kongres organizacji Milli Firka, na którym uchwalono strategię i taktykę dalszej działalności przewidzianej na lata 2009–2011. Zdecydowano, że działalność organizacji w tych latach powinna oscylować wokół dwóch głównych celów:

1. Budowy partii jako dobrze funkcjonującej instytucji politycznej.
2. Praktycznej realizacji programowych celów i zadań organizacji.

W przypadku pierwszego postulatu wprowadza się korekty w stosunku do wcześniejszych planów. Wraz z momentem założenia Milli Firka (w 2006 r.) zakładano, że do 2011 zostanie zarejestrowany status prawny Milli Firka jako partii politycznej. Jednak z „kilku powodów i okoliczności, prawdopodobnie nie zostanie zrealizowany”³⁰. Zrezygnowano chwilowo z planu rejestracji partii politycznej na rzecz rozbudowy struktury organizacyjnej Milli Firka tak, aby swoim zasięgiem obejmowała cały Półwysep. Dla realizacji tego założenia przewidziano:

1. Stworzenie w każdym mieście i rejonie Krymu struktur organizacji wraz z osobnymi władzami.
2. Do dnia 1.01.2011 rozbudowę organizacji do: minimalnie 6000 członków, maksymalnie do osiągnięcia poparcia co dziesiątego członka wspólnoty.
3. Do momentu rejestracji jako partii politycznej utrzymanie statusu Milli Firka jako organizacji społecznej zarejestrowanej przez Ministerstwo Sprawiedliwości. Uwalnia to organizację od nadmiernej opieki i kontroli

²⁸ K. Zasztowt, *Tatarzy krymscy. Tożsamość narodowa i stereotypy etniczne*, Warszawa 2003, Instytut Etnologii i Antropologii Kulturowej UW (wydruk pracy magisterskiej), s. 4.

²⁹ Można by pokusić się o oddzielną rozprawę naukową na temat semantycznego znaczenia słowa „ludobójstwo” i jego mocy oddziaływania przy konstruowaniu roszczeń politycznych. Można zauważyć, że uznanie zbrodni za akt ludobójstwa wynosi ją na wyższy stopień interpretacyjny.

³⁰ *Strategija i taktika Milli Firka na sowrjemjennom etapie (2009–2011)*, http://www.milli-firka.org/?mod=article_read&article=1540 (26.01.2010).

- ze strony organów rządowych i zapewnia niezbędną swobodę w podejmowaniu decyzji oraz ich realizacji.
4. Wraz zakończeniem budowy efektywnie działającej struktury partyjnej na całym terytorium Krymu i w zależności od wydarzeń na Ukrainie, powrót pytania o celowość rejestracji Milli Firka jako partii politycznej.
 5. Naturalnym sojusznikiem Milli Firka zdaje się Rada Starszych Narodu Krymskotatarskiego „Namus”. W związku z tym warto działać w kierunku umocnienia autorytetu tej społecznej instytucji i okazania pomocy weteranom ruchu narodowego, mądrzejszym doświadczeniem życiowym, przy budowie struktur Rady Starszych na wszystkich zamieszkałych przez Tatarów terenach ARK.
 6. W celu zachęcenia młodych ludzi należy wzmocnić młodzieżowe skrzydło Milli Firka poprzez pracę wśród studentów i wzmocnienie współpracy z organizacjami młodzieżowymi.
 7. Opracowanie przez Kenesz (radę) Milli Firka wzoru identyfikatora członka organizacji oraz produkcję ich pierwszej partii. Do początków roku 2010 powinna zakończyć się ponowna rejestracja wszystkich członków wraz z otrzymaniem legitymacji partyjnej³¹.

Dla realizacji programowych celów i zadań organizacji przyjęto szereg wytycznych uważanych za pierwszoplanowe i niezbędne do osiągnięcia szerszych celów. W przypadku postulatu utworzenia państwowości na Półwyspie Krymskim mówi się o potrzebie napisania projektu konstytucji potencjalnego państwa. Milli Firka przewiduje, że w ciągu ośmiu – dziesięciu lat może pojawić się możliwość zwołania konstytuandy i właśnie wtedy partia powinna móc wystąpić z gotowym już projektem. W celu umożliwienia wzrostu populacji tatarskiej na Krymie postuluje się ułatwienie możliwości powrotu Tatarów z miejsc wygnania i diaspor. Ma temu służyć powołanie międzynarodowego konsorcjum z udziałem Ukrainy, Rosji, Kazachstanu, Uzbekistanu, Kirgistanu i Tadżykistanu, do którego zaproszono by również Turcję, Azerbejdżan i Turkmenistan oraz przedstawiciele Ligi Państw Arabskich i innych „prestżowych” organizacji międzynarodowych. Działalność konsorcjum miałyby się opierać na doświadczeniach podobnych działań niemieckich i żydowskich, polegających na zorganizowaniu powrotu rodaków do „historycznych krajów”. Dodatkowo Milli Firka planuje wysłać swoich przedstawicieli do Rumunii i Turcji, czyli miejsc największych diaspor. Partia planuje również w najbliższych latach stworzyć własne media. Dotychczas jedy-

³¹ Ibidem.

nym medium była strona internetowa organizacji: www.milli-firka.org, dlatego mówi się o potrzebie wydawania własnej gazety³² oraz zwiększeniu obecności w radiu i telewizji. Pojawia się też postulat stworzenia własnej audycji w jednym z kanałów telewizji krymskiej, a w dalszej perspektywie budowy własnego kanału telewizyjnego³³.

Należy postawić pytanie o realność realizacji celów i zadań, jakie stawia przed sobą Milli Firka. Tak naprawdę jest to pytanie o siłę polityczną organizacji i jej zdolność do kształtowania polityki Półwyspu. Możliwość uczestnictwa w powszechnie wybieranych organach władzy jest ograniczona przez prawo wyborcze Autonomii. Wybory do Rady Autonomicznej Republiki Krym mają charakter większościowy przy jednomandatowych okręgach wyborczych³⁴. Pamiętając o tym, że Tatarzy krymscy stanowią ok. 12% populacji Krymu i tylko w rejonach baczysarajskim, symferopolskim, białogorskim i dżanchojskim ich liczba wynosi ok. 20% mieszkańców³⁵, można powiedzieć, że szansa Tatarów na efektywną reprezentację jest ograniczona. W obecnym składzie Rady frakcja Kurułtaj-Ruch³⁶, którą można uznać za reprezentującą interesy Tatarów krymskich, liczy ośmiu deputowanych³⁷. Żaden z nich jednak nie jest członkiem Milli Firka, a dwóch, jak wynika z oficjalnych biogramów ze strony internetowej Rady, pełni wysokie funkcje w Medżlisie, będącym konkurencją dla Milli Firka. Trzeba zaznaczyć, że Medżlis cieszy się większym poparciem wśród Tatarów i ma większą siłę polityczną (również wpływ na politykę Półwyspu) niż Milli Firka. Można jednak przypuszczać, że organizacja liczy na spadek poparcia dla Medżlisu wywołany efektem odczucia braku zmian przez „szarego człowieka” i oderwania „elit od ludu”, jak to miało miejsce w przypadku ruchu „Solidarności” w Polsce. Działacze Medżlisu często oskarża się o nepotyzm i korupcję, a nawet mafijne układy, czego przejawem może być afera związana z działal-

³² Ten cel został osiągnięty. 17 sierpnia 2009 r. wyszedł pierwszy numer gazety „Czatyr-dag” (Czatyrdach), na razie wydawany jako dodatek do gazety „Półwysp”, zob. *S dniem roźdienija «Czatirdag»*, <http://poluostrov.qirim.org/?p=511> (3.02.2010).

³³ *Strategija...*

³⁴ *O wyborach deputatow Werchownoji Rady Awtonomnoji Respubliki Krym*, ustawa z dn. 12.02.1998.

³⁵ C. Kozłow, L.W. Cziżowa, *Tiurskije narody Kryma. Karaimy, Krymskie Tatary, Krym-czaki*, Moskwa 2003, s. 9.

³⁶ Kurułtaj to tradycyjne określenie zjazdu możnych dla podjęcia decyzji politycznych. Słowo pochodzi z języka mongolskiego i oznacza zjazd, kongres.

³⁷ *Sostaw deputaskich frakcij Werchownoji Rady Awtonomnoji Respubliki Krym*, www.rada.crimea.ua/structure/frac/frac_18112009.doc (4.02.2010).

nością Imdat Banku³⁸. Trzeba jednak pamiętać, że bez wiarygodnych badań statystycznych tatarskich preferencji politycznych rozważania na ten temat pozostają jedynie w sferze domysłów i luźnych hipotez. Wydaje się jednak, że przy obecnym układzie politycznym – i to również na samym Półwyspie, a także roli Krymu w polityce globalnej, postulaty stawiane przez Milli Firka będą wyjątkowo trudne do realizacji. Jej główna działalność ograniczy się do aktywności w sferze symboliki i polityce happeningu, sprowadzającej się do manifestacji, protestów, wieców itp. Trudno jednoznacznie powiedzieć, jak potoczą się dalsze losy Milli Firka i czy uda się jej zdobyć znaczące poparcie Tatarów. Poza Medżlisem, który należy uznać za głównego konkurenta politycznego Milli Firka, istnieją jeszcze inne organizacje tatarskie, w tym muzułmańskie, zdobywające coraz większe poparcie wśród Tatarów, jak np. krymski oddział Hizb-ut-Tahrir³⁹. Być może na Krymie zostanie zrealizowany scenariusz podobny do palestyńskiego, gdzie w dość zeświecczonym społeczeństwie duże poparcie polityczne zdobył Hamas, zaczynający jako ruch misyjny. Z artykułów publikowanych na krymskich blogach i stronach internetowych (zarówno tatarskich, jak i rosyjskich i ukraińskich) daje się odczuć oczekiwanie na przełom w stosunkach na Krymie związany z końcem umowy o dzierżawie portu w Sewastopolu dla Floty Czarnomorskiej w 2017 r.⁴⁰ Zapewne z tym wydarzeniem wiąże się prorokowany przez Milli Firka „okres ośmiu – dziesięciu lat”, kiedy to może nastąpić konieczność zwołania konstytuandy i deklaracji politycznych wiążących dla Krymu. Dalszy rozwój sytuacji na Krymie, a co za tym idzie – możliwości politycznych etnosu krymskotatarskiego – zależy w dużej mierze od polityki Moskwy i Kijowa. Stąd też zapewne wynika poparcie Medżlisu w ostatnich wyborach prezydenckich dla Julii Tymoszenko, uważanej za bardziej prozachodnią, a więc w domyśle korzystniejszą dla aspiracji Tatarów. Wygrana Wiktora Janukowicza może doprowadzić do złagodzenia ukraińsko-rosyjskiego konfliktu o Krym, co doprowadzi do zmarginalizowania roli Tatarów. Jego decyzja o przedłużeniu dzierżawy baz Floty Czarnomorskiej wywołała duże kontrowersje, łącznie z przemocą fizyczną podczas debaty w parlamencie. W przypadku partii o charakterze etnicznym na

³⁸ Imdat Bank był spółdzielczym bankiem tatarskim, oskarżonym o defraudację powierzonych mu oszczędności. O związki z bankiem oraz defraudację pieniędzy z Krymskotatarskiego Funduszu Kultury Republiki Krym oskarżano ludzi z otoczenia Mustafy Dżemilewa. Zob. S. Chazbijewicz, *Awdet czyli...*, s. 218, 239.

³⁹ O Hizb-ut-Tahrir zob. *O Hizb-ut-Tahrir i historii muzułmańskiej*, <http://www.arabia.pl/content/view/285415/132/> (5.02.2010).

⁴⁰ Istnieje nawet specjalna strona, na której m.in. trwa odliczanie do czasu wygaśnięcia umowy, zob. <http://flot2017.com/> (15.07.2010).

obszarze postradzieckim i postsocjalistycznym mamy do czynienia z ekskluzywną mobilizacją etniczności. Jej celem jest budowanie opozycji według kryteriów etnicznych, takich jak język, religia etc.⁴¹ Wyklucza to możliwość reprezentacji interesów grup spoza własnego etnosu, a zatem zmniejsza drastycznie możliwości koalicyjne partii i osiągnięcia zadowalającego strony konsensusu.

Cieężko odpowiedzieć na pytanie, czy Milli Firce uda się skutecznie walczyć o elektorat, czy też jest skazana na los partii kanapowej i – zapewne – zniknięcie lub wchłonięcie przez inny ruch polityczny. W obecnej chwili wydaje się, że pozycja Medżlisu, póki co, jest niezachwiana. Zapewne po upływie czasu przewidzianego na realizację strategii będzie można odpowiedzieć na niektóre pytania dotyczące dalszych losów Milli Firka.

Streszczenie

Po upadku Związku Radzieckiego pojawiły się nowe możliwości dla aktywności politycznej mniejszości etnicznych. Etniczność stała się wyznacznikiem politycznej tożsamości. Powstały liczne organizacje etniczne. Przykładem jednej z nich jest Milli Firka, organizacja Tatarów krymskich. W latach 90. XX w. wielu Tatarów powróciło do swych siedzib zamieszkivanych przed deportacją do Azji Centralnej, jednak sytuacja polityczna Krymu była już zupełnie inna. Dawne domy i ziemie były teraz zajęte przez Rosjan i Ukraińców. Władza na Krymie należała do słowiańskich grup etnicznych (Krym był częścią Ukrainy, centralne władze znajdowały się w Kijowie, ale i Krym był także regionem autonomicznym, gdzie regionalne władze często spoczywały w rosyjskich rękach). Milli Firka domagała się dostępu do władzy dla Tatarów krymskich i przywrócenia dawnej własności tatarskiej. Możliwości rzeczywistego uczestnictwa we władzy są bardzo ograniczone. Główna działalność polityczna partii lokuje się w polityce performance'u (takiej jak happeningi, protesty, ceremonie polityczne) i polityce symbolicznej. Dalszy rozwój Milli Firka zależy od przekonania krymskich mniejszości etnicznych. Milli Firka jest opozycyjną organizacją dla głównej struktury politycznej Tatarów – Medżlisu Narodu Tatarów krymskich. Trudno jest jednoznacznie mówić o dalszej roli Milli Firka w systemie politycznym Krymu. Tekst powstał przed aneksją Krymu przez Rosję w 2014 roku.

Słowa kluczowe: partia etniczna, Tatarzy, Krym

⁴¹ Na zachodzie Europy można zaobserwować powolny dryf partii etnicznych w stronę regionalizmu. Mobilizacja etniczna przestaje mieć tak duże znaczenie, przybiera charakter inkluzywny. Partia etniczna staje się reprezentantem danego regionu (i odwołuje się do jego mieszkańców), a nie danego etnosu. Takie zjawisko można zaobserwować np. na terenie Wielkiej Brytanii, gdzie o Polaków jako potencjalnych wyborców rywalizowały szkockie partie etniczne. Por. W. Konarski, *Ruchy etnoregionalistyczne w Europie: przekształcone czy dysfunkcjonalne wyobrażenie europejskiej przeszłości?*, „Konteksty” 2009 nr 3 (286), s. 72–79.

**THREATS AND OPPORTUNITIES FOR ETHNIC PARTIES
IN POSTSOCIALIST REGION
FOR EXAMPLE ORGANISATION OF CRIMEAN TATARS
– MILLI FIRQUA**

Summary

After collapse of Soviet Union appears new opportunities for political activation of ethnic minorities. Ethnicity has become indicator of political identity. Numerous ethnic organization has sprang up. One of exemplification of those is Milli Firqua, organization of Crimean Tatars. In twenty nineties lot of Tatars had come back to theirs home from deportation in Central Asia, but political situation of Crimean Peninsula has completely different. Old Tatars house and terrain now are inhabited by Russians and Ukrainians. Power on Crimea belong to Slavic ethnic group (today Crimea is a part of Ukraine, so central authorities are located in Kiev, but Crimea is also autonomic region were regional authorities are mostly in Russian hand). Milli Firqua demanding accessibility to power for Crimean Tatar and also restore of former Tatar property. Milli Firqua's possibilities for real participation in power are very limited. So mostly political activity of party are located in policy of performance (like happening, protest, political ceremonies) and symbolic policy. Further development of Milli Firqua depends of chance for convince of Crimean ethnic minorities. Milli Firqua is opposite organization for main Tatar political body – Mehlis of Crimean Tatar Nation. Its hard to tell about further role of Milli Firqua in Crimea political system. This text was written before the annexation of Crimea by Russia.

Keywords: ethnic party, Tatars, Crimea